

Anadolu Kaya Resimleri 1*

Hülya GÜLER²

ÖZ

Paleolitik çağlardan itibaren insanlar çeşitli nedenlerle birbirleriyle iletişim kurma gereksinimi duymuşlardır. Bu sebeple çizime elverişli mağara ve kayalara kazıma, dövme vb. yöntemlerle şekil ve semboller çizerek görsel iletişimin ilk belgelerini oluşturmuşlardır. Yazılı tarihten önceki dönemlerde yaşayan insanların yaşam tarzlarını, inançlarını, istek ve korkularını bu amaçla kaya resimlerine yansıtmış olmaları bugün onlar hakkında fikir sahibi olmamıza katkı sağlamıştır. Kaya resimleri, farklı disiplinlerde incelenip üzerinde araştırmalar yapıldığı takdirde tarihe ışık tutma imkânı sağlanmaktadır. Anadolu'daki kaya resimlerinin görsel incelemesinin yapıldığı bu çalışmada görsel iletişim konusuna değinilerek petroliflerdeki sessiz anlam ve tarih bağlantısı saptanmaya çalışılmıştır. Elde edilen veriler ışığında henüz konuşmayı ve yazmayı bilmeyen insanların var etmiş oldukları kaya resimleri görsel açıdan anlamlandırılmaya çalışılarak, dönem insanının fizyolojik ihtiyaçları, inançları, kültür ve yaşayışları hakkında bilgi üretilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte insanların yaşadıkları doğal çevre koşullarından etkilenerek konu belirledikleri tahmin edilmiştir. Yine çizdikleri resimler için seçtikleri kaya türü ve resim tekniği yaşadıkları doğal çevreye paralel olduğu görülmüştür.

Ahahtar kelimeler: Petroglif, Görsel iletişim, Anadolu Kaya Sanatı.

Anatolia Rock Paintings

ABSTRACT

Since the Paleolithic ages, people have needed to communicate with each other for various reasons. For this reason, they created the first documents of visual communication by drawing shapes and symbols with scraping, forging, etc. methods in caves and on rocks that are suitable for drawing. The fact that the people who lived in the periods of prehistory reflected their lifestyle, beliefs, wishes, and fears to the rock paintings for this purpose contributed to our understanding of them today.

Examining of rock paintings (petroglyphs) and making researches on them makes it possible for us to shed light on the dark side of history. In this study, in which a visual examination of rock paintings in Anatolia was conducted, the silent meaning and history connection in petroglyphs were tried to be determined by addressing the visual communication issue. In the light of the data obtained, the rock paintings created by people who do not yet know how to speak and write have been tried to be visually made meaningful, and information has been tried to be produced and predicted about the physiological needs, beliefs, culture and lives of the period people. In this process, it was estimated that people determined the subject by being affected by the natural environmental conditions they live in.

Keywords: Petroglyph, Visual communication, Anatolian Rock Art.

- 1 * Geliş Tarihi: 13 Şubat 2020 - Kabul Tarihi: 19 Mayıs 2020 Bu çalışma "Anadolu'daki Kaya Resimlerinin Görsel İncelemesi" başlıklı tez çalışmasından yararlanılarak üretilmiştir.
- 2 İstanbul Aydın Üniversitesi, Görsel Sanatlar Programı Yüksek Lisans Öğrencisi, hulyaguler973@gmail.com, Orcid No: 0000-0002-7594-4642
- 3 DOI: 10.17932/IAU.SANAT.2015.015/sanat_v06i11004

Kaya üzerine levhalar, kaya resimleri, taş oymaları vb. kavramlara da karşılık gelen Petroglif kelimesi, taş üzerine yapılan oyma anlamı taşımaktadır. Oyma, dövme, kazıma ve boyama gibi çeşitli tekniklerle işlenen kaya resimleri, buldukları yerlerin yazısız dönemine ait önemli kültür hazinesini saklamaktadırlar. Okuyup yorumlayabilenler için bir müze vazifesi gören petroglifler, ait oldukları dönemin iletişim aracı olarak çözümlenmek için konunun uzmanlarını beklemektedirler (Özgül, 2015: 172; Özer, 2016: 9).

İnsanoğlu, çevresindeki nesnelere gözlemleyerek onları görselleştirmiş, hayal gücünün de yardımıyla yorumlayarak farklı bir boyut keşfetmiştir. Kimi zaman duygu, düşünce, dini kavramlar gibi görünemeyen soyut kavramları da görselleştirerek yeni sanat türleri yaratmıştır. Bugün "resim" kavramı bir sanat dalını ifade etse de bundan 17000 yıl önce insanlar onu güçlü bir iletişim, mesaj ve dışavurum aracı olarak kullanmışlardır (Uçar, 2004: 19).

Dünya üzerinde insan yaşamının başlamasından bu güne, farklı milletlerin var olmasına paralel şekilde pek çok dil türemiştir. İnsanlar arasında ortak bir dil yoktur ancak, lisanını bilmediğimiz insanlarla bile görsel iletişimin evrensel boyuta sahip olma özelliği ile kolaylıkla iletişim sağlamak mümkündür. Ayrıca, anlatılması çok uzun zaman alabilecek bir kavram, görsel öğelerle çok daha kısa sürede ve doğrudan aktarılabilir. Bu bağlamda, paleolitik çağlardan itibaren insanlar çeşitli nedenlerle birbirleriyle iletişim kurma gereksinimi duymuşlar ve bu sebeple, çizime elverişli olan mağara ve kayalara kazıma, dövme vb. yöntemlerle şekil ve semboller çizerek görsel iletişimin ilk

belgelerini oluşturmuşlardır. Yazılı tarihten önceki dönemlerde yaşayan insanların, yaşam tarzlarını, inançlarını, istek ve korkularını kaya resimlerine yansıtmış olmaları bugün onlar hakkında fikir sahibi olmamıza katkı sağlamıştır.

Tahmini MÖ 15000'li yıllara ait mağara resimlerinde, eski dönem insanların av sahneleri vb. figürleri işlemiş olmaları, gördüklerini algılayabildiklerini ve çizmiş oldukları şekil ve sembollerini kendilerini ifade aracı olarak seçtiklerini göstermektedir. Bu resimler, imgelerin insan üzerindeki etkisine ilişkin, şekiller çizilerek yapılmış ilk görsel iletişim örnekleridir. Yalnızca somut nesnelere ibaret olmayan, düşünce ve Tanrıdan istekler gibi soyut kavramların da yer aldığı bu resimler, insanoğlunun imge ile doğrudan iletişimini gösteren en eski belgelerdir (Karabulut, 2016: 119- 120; Uçar, 2004: 17-19).

Bu görsellerin içerdiği anlam, uzmanlarca merak konusu olup görsellerin bulunduğu alanlar keşfedilerek, görseller üzerinde çeşitli araştırma ve incelemeler yapılmıştır. Algılamanın en iyi yolunun görme duyusuyla olduğu kanısı, anlatma biçiminin de en iyi yolunun görsel aktarım olduğunu düşündürmektedir. Yazının icadından önceki dönem insanları, içinde buldukları çağ ve toplum yaşamını kaya ve mağaralara görsellerle işleyerek yaşadıkları olayları anlatmış ve yaşanan her türlü duygu ve olayın kalıcılığını sağlamışlardır. Henüz çözümlenememiş bazı sırları barındırmasına rağmen, konuşma dilinin dahi keşfedilmediği tarihlerden bahsettiğimiz bu dönem insanların söylemek istediklerini, çizdikleri görsel şekillerden anlayabilmekteyiz.

Görsel iletişimin işitsel iletişimden en belirgin farkı, kalıcılığını ve farklı zaman dilimlerinde etkinliğini sürdürebilmesidir (Sultanbekova, 2018: 6; Bingöl, 2010: 19-20; Uçar, 2004: 19). Bu bakımdan, kaya resimleri

(petroglifler), farklı disiplinlerde incelenip, üzerinde araştırmalar yapıldığı takdirde tarihe ışık tutma imkânı sağlamaktadır. Petrogliflerin ne anlattığını anlamak, dilini keşfetmek, onların biçim ve içerik açısından çözümlenmesi ile mümkündür. Petrogliflerin çözümlenmeleri, resimlerin betimlenme yaklaşımları, buldukları coğrafya ile paralellik göstermektedir. Ancak, konunun uzmanlarına göre, araştırma ve incelemelerin yetersiz kalması kaya, mağara resimlerinde görülen görsel iletişim araçlarının (damga, işaret, simge vb.) birçoğunun tam anlamıyla çözümlenemeyerek gizemini korumaya devam etmesine neden olmaktadır. Buna rağmen, kaya resimlerinin her ne kadar ne için yaptıkları belirgin olmasa da, elde edilen bulgular, bu resimlerin renk veya form düşünülerek yapılmadıklarını düşündürmektedir. Daha ziyade, dönem insanların bu resimleri çizerken bir takım sosyal veya dini amaçlı mesajlar iletmek gayesinde olduğu yaygın şekilde kabul edilmektedir (Bingöl, 2010: 20).

Tüm ifade biçimlerinde olduğu gibi, kayalar üzerine yapılan resimler de değişen ve gelişen toplumsal yaşam ve çağa bağılı olarak gelişim süreci içerisinde önemli değişimler göstermiştir. Türk inaniş ve yaşayışla şekil

Resim 1. Çivi yazısı tableti, (<https://ufuk.nl/resimden-yaziya-gecis-formu-civi-yazisi-12470h.html/> Erişim: 21.01.2020).

alan kaya üstü tasvirler süreç içerisinde dili en ekonomik biçimde kullanabilecekleri kavramsal yazı olarak da bilinen damgalara dönüşmüştür. Tarihi bir belge niteliğindeki Orhun Yazıtları, bu aşamaların en son aşaması olarak kabul edilmiştir (Mert, 2007: 243; Özer, 2016: 12).

Sümerlerin çivi yazılarında önceleri her işaret elle tutulur somut bir şeyi sembolize ederken zamanla soyut kelimeler için de semboller oluşturdukları görüldü. Örneğin ilk zamanlar bir keçi resmi gerçekten keçiyi temsil ederken, sonraki zamanlarda tanrı ya da elle tutulamayan fikirler için de semboller oluşturulmaya başlanmıştır. Yeni bir soyutlamaya gidildi. Çivi yazısı, zaman içinde bilginin takip edilmesi ve korunması amacıyla sınırlanarak, dünyayı sembolik bir şekilde ifade etme yöntemine doğru evrildi (<https://arkeofili.com> 21.01.2020).

Diğer milletlerden ve halklardan farklı olarak Orta Asya'da yaşayan ve belli bir kültürel düzeye ulaşmış olan Türklerde artık kutsal olan objeler veya nesnelere, kendi boyları arasında önemli ve kutsal birer anlam taşımaya başlamıştır. Bu şekilde her boy kendince kutsal olan nesne veya objeyi birer damga yazısına dönüştürerek kendi boylarının kutsal simgeleri haline getirmişlerdir. Bu şekilde, artık bir fikri ifade eden karmaşık işaretlerin daha basit hale gelerek, belirli bir kavramı ifade eden yazı haline geldiği evre oluşmuştur (Aykan, 2016: 6).

Birçok kurganın kazılması ve yüzey araştırmalarının yapılmasıyla birlikte arkeolojik kanıtların da artması, Türklerin çok geniş bir coğrafyaya hükmettiğini göstermiş, yeni oluşan durum Türklerin eski tarihlerini taştan okumayı zorunlu hale getirmiştir. Petroglifler üzerindeki şekillerin ne manaya geldiği anlamı taşıyan taştaki Türkleri okumak, onların yazılı dönem öncesi inançlarını, yaşam tarzlarını, ekonomilerini, toylarını, av sahnelerini, üzüntülerini,

yakarışlarını, kısaca hayat tarzlarını anlamaya çalışmak; onları yaşadıkları çağın koşullarında değerlendirme ve incelemeye almak demektir. Petrogliflerdeki damga, işaret, sembol ve rumuzları birer şifre varsayıp okumak, onların pratik zekâlarını bilmeye çalışmaktır (Ceylan, 2015: 27).

Türlere ait bu işaret, sembol gibi tasvirlerden oluşan kaya üstü resimleri en doğru şekilde yorumlayıp en doğru şekilde çözümlenebilmek dönem koşullarını, inanç sistemlerini, dönem insanının ihtiyaçlarını en iyi şekilde bilmekten geçmektedir. Çünkü, bu tasvirleri yorumlamak bir yap bozun parçalarını birleştirmek gibidir. Bir hata yeni bir hatanın doğmasına neden olarak yanlış bir bilgiye yönlendirirken bütüne ulaşmayı imkânsız hale getirmektedir. Bir doğru bilgi ise yeni bir bilgiye ışık tutmakta yeni yorumlamaların önünü açmaktadır. Ulaşılan ve çözümlenen her tasvir, yeni kaya üstü resmi merakı ve arayışına zemin hazırlamaktadır.

Türkler eski Türk damgaları, runik harfler, dağ keçisi, at, süvari, geyik, tasvirleri gibi birçok kültür unsurunu taşta kazımışlardır. Yazılı tarihten önce ve sonra geliştirdikleri hayat felsefelerini bu figür ve motiflerle ifade etme yolunu seçmişlerdir. Konar - göçer kültüre sahip olan Türkler, Orta Asya'dan Anadolu'ya gelirken mistik düşünce, inanış ve bozkır sanatını da beraberlerinde getirmişlerdir (Ceylan, 2015: 25-26).

Anadolu'ya yerleşen Türkler sahip oldukları kültür ve inanışı yerleşim yeri olarak seçtikleri alanlardaki taşlara işleyerek günümüzle bağ kurmuşlar, geçmiş tarihimizi aydınlatmamızda çağımız insanına yol göstermişlerdir. Günümüzde Kazakistan, Tuva, Moğolistan, Azerbaycan, Kırgızistan gibi Türk kültürünün hâkimiyet gösterdiği coğrafyalarda kaya üstü resimlere oldukça sık rastlanılmaktadır. Bu bölgelerdeki resimler yapım teknikleri ve üslûp özellikleri ile ifade ettikleri anlamlar bakımından incelendiklerinde aynı kültüre

ait oldukları sonucuna açıkça ulaşılmaktadır. Bu bölgelerde görülen kaya resimlerinin benzerlerine erken dönemlerden itibaren Anadolu'nun her yerinde birçok alanda rastlanılmaktadır. Orta Asya'nın neredeyse tamamında görülen bu kaya resimleri ile Anadolu'da tespit edilenler arasında binlerce kilometre uzaklık olmasına rağmen bu benzerlik yadsınamayacak kadar fazladır.

Yazının ilk aşaması kabul edilen kaya resimleri ile ikinci aşaması damgaların aynı mekânda bulunması bu alanın Türk tarihinin farklı dönemlerinde benzer amaçlarla kullanıldığını göstermektedir. Korumak ve belirtmek istedikleri mezar, sınır, hayvan, eşya vb. damgalarıyla işaretlemişlerdir. İşaretler yoluyla yabancı kültürlerle ve kendi içindeki boylara, gruplara mesajlar veren dönem insanı, fonetik alfabe kavramına ulaştıktan sonra ticarî ve kültürel ilişkilerde yazının yanı sıra damgalarını da kullanmıştır (Mert, 2007: 235-236).

Söz konusu kaya panolarının milattan önceki döneme ait olanlarında yavaş yavaş bir üsluba geçiş söz konusudur ancak belli bir sanat üslubu yoktur. Orta Asya'daki pano örneklerinin bir kısmında erken dönem Türk sanatının önemli sanat üslubu sayılan hayvan figürleri yer almaktadır. Kaya resimlerinin incelenmesi sonucu, Hun devrinden Göktürk devri sonrasına kadar resimlerde gerek teknik gerekse estetik açıdan dikkate değer bir farklılık görülmemektedir. Bu sebeple petroglifler sanatsal özelliklerinden ziyade sonraki Türk sanatı devirlerinin temellerini oluşturan ikonografik (dini simgebilim) ve ikonolojik (dinsel simge ve biçim öğelerinin tarihini inceleyen bilimsel disiplin) niteliklerinden dolayı önemlidir (Ceylan, 2015: 17). Kısacası bu dönemde sanat, maddi ve manevi boyut arasında bir bağ olma işlevi görmüştür.

Sanatın maddi ve manevi boyut arasında bağ olma işlevinin yanı sıra çok yönlü bir

iletişim aracı olma durumu da mevcuttur. Erken toplumlar için toplumların iç düzenini sağlamada iletişimsel bir öge olarak kullanılan sanatın gelişmiş toplumlar için de etkinliği devam etmektedir. Bugün medya araçlarının oynadığı rolü çağdaş toplumların gelişmiş iletişim araçları öncesinde, sanat alanı olarak adlandırdığımız eylem üstlenmiştir (Beksaç, 2002: 19).

Sanat; toplulukların en üst düzeydeki eylem süreçlerini ifade aracı ve yaşanılan ile yaşanılması arzulan arasında bir bağıdır. Her yeni kuşağı kendinden önceki kuşağa bağlayarak insanlığın kültürel ve fizyolojik devamlılığını sağlayan önemli bir alana sahiptir (Özer, 2016: 8; Öztürk, 2008: 86). Petroglif örneklerinde karşılaştığımız insanların tanrıya yakarış ya da avlamak istedikleri hayvanların tasvirlerini çizerek ona ulaşabilecekleri inancı da bu düşüncenin ürünleridir. Tesadüfen ya da bilinçsiz çizilmemiş olan bu betimlemelerin her birinin bir sisteme bağlı olduğu görülmektedir. Her bir çizgi hayatı anlamak ve anlatmak, devam ettirmek, bilgi aktarmak için bilinçli yapılmıştır. Bu durum aslında onların hayatta kalma mücadelelerinin de bir göstergesidir (Özer, 2016: 13).

Türk kültürü varlığını, sınırlarını, yaşayış tarzını, inanç ve değerlerini, estetik anlayışını, sahip olduğu önemli kodları kaya resimlerine damgalarla işaretleyerek, kalıcılığını sağlamıştır. Böylece diğer kültürlerden kendi farkını belirterek boylar arasındaki bağları oluşturan kültürel kodlarını koruyabilmiş, zenginleştirmiş ve tarihî süreçte "millet" kavramına ulaşmıştır. Bu değerlere sahip kaya resimleri geleneği 21. yüzyılda bile halen halkın kilim, cicim, halı, heybe motiflerinde, tahta eşya süslerinde, oyalarda, demir işlerinde, çadır ve çorap süslerinde, insan vücutlarında deriler üzerindeki dövme şekillerinde yaşamakta ve sürdürülmektedir (Mert, 2007: 235).

Çömlek damgaları ve resimli mezar taşlarında da aynı geleneğin açık izleri görülmektedir. Bu konuda Orta Asya'da Moğolistan ve Sibirya'da bulunmuş olan kaya mezarlarındaki motifler ile doğu bölgelerimizdeki mezar motifleri paralellik göstermektedir. Kaya resimlerinin şematik şekillerinin zamanla resim yazısına, oradan alfabeyle örneklik ettikleri de ifade edilebilir. Bu resimler tarih öncesi insanın arzularını, inançlarını, geleneklerini açıklamakta, yaşantıları hakkında açık bilgiler vermeye de yardım etmektedir. Bu kaya resimleri motiflerinin, modern sanatımızı (Dekor, seramik, süsleme sanatları, maden işçiliği, kuyumculuk vs.) etkileyerek gelişmesine yardımcı olabileceği düşünülmektedir (Uyanık, 1970: 8-9). M.Ö. 14 bin yıllarına dek uzanan kaya resimleri eski çağ insanların çevresiyle belki de gelecek nesillerle kurduğu ilişkinin yansımaları olarak yorumlanmaktadır. Dönem insanları etrafta olan bitene ilişkin yorumlarını kendi bakış açıları ile çeşitli semboller ve figürler kullanarak kayalara aktarmış ve bu şekilde dış dünya ile bir bağ kurmuştur (Özkartal, 2014: 3-4).

Kaya resimleri en eski çağlarda yaşayan insanların yaşam biçimleri hakkında bize bilgiler sunmakla birlikte, inançlar, gelenekler, estetik anlayışı gibi soyut unsurlar hakkında da bizlere ışık tutmaktadır. Bu nedenle dönemin insanları tarafından kayalara kazınan kodların söz konusu unsurlar bakımından günümüze aktardığı bilginin açığa çıkarılması elbette figürlerin derinlemesine bir anlayışla analiz edilmesine bağlıdır.

Paleolitik çağa ait yerleşmelerde avcı toplayıcı insan topluluklarının yaşamlarına dair izler taşıyan kaya resimlerinde pek çok farklı konunun işlendiği görülmektedir. Kaya resimlerinin bazıları av kültürünü yansıtmaktadır. Örneğin Orta Asya'daki bulunan Mezolitik merkezlerde rastlanan kaya resimlerinde yaban domuzu, yay ve oklar

tespit edilmiştir. Yine Güney Özbekistan'daki Zaraut Kaman kaya altı barınağında buna benzer av sahnelerine rastlanılmıştır. Bazı kaya resimleri ise sembolik anlam içeren hayvanlarla mücadele sahnelerine ve birbirleri ile mücadele eden hayvan figürlerine rastlanmaktadır. Lena'da Şişkin Kayası üzerinde vahşi at tasvirleri görülmüştür. Savaşan insan, at, kurt, dağ keçisi, geyik tasvirleri gibi çeşitli sembolik ve mitolojik anlamlar yüklenmiş olan hayvanlarla ilgili çizimlerin yanı sıra din ve gündelik yaşamla ilgili sahne betimlemeleri diğer konulardan birkaçını oluşturmaktadır. Ayrıca, her birine farklı bir anlam yüklenmiş, belirli bir amaç için çizilen damga, daire ya da dikdörtgen şekiller, dört ana yönü belirten işaretler tespit edilen kaya resimlerindedir (Ceylan, 2015: 16, 17). Diğer taraftan kaya resimlerinde yer alan figürler dönemin inanç kültürüne dair izler de taşımaktadır. Bu bağlamda Kutsal olduğu düşünülen bazı hayvanların figürlerine kaya resimlerinde sıkça rastlanmaktadır. Türkler açısından önemli olan Koç ve koyun da bu figürlerinin özellikle mezar taşlarında kullanılması bunun en bariz örneklerindedir (Güven, 2019: 345). Buna benzer şekilde ilkçağ insanı tutmak istediği avını kayalar üzerine çizmeyi uğurlu kabul etmiştir (Somuncuoğlu, 2011: 30). Bazı kaynaklarda dağ koyunu olarak da

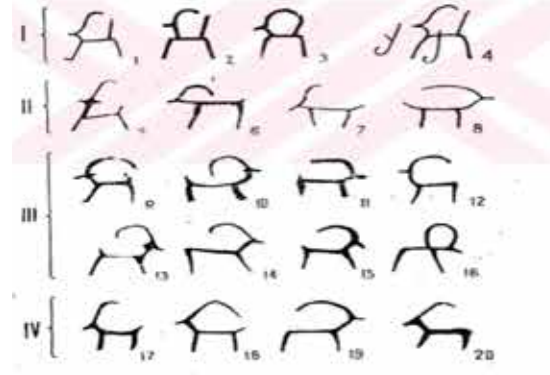
adlandırılmakta olan dağ keçisi figürü Türk dünyasının en eski damgalarından ve sembollerindedir. Bu nedenle Türk dünyasında önemli bir yeri olan dağ keçisi figürüne Altay Bölgesinde bol miktarda rastlanmıştır. Türk kültür coğrafyasına ait kaya üstü tasvirlerde ve damgalarda bazen stilize edilmiş bir formda da karşılaştığımız, geçiş sıklığı en yüksek hayvan tasviridir. Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olduğuna inanılan dağ keçisi figürü (Resim. 2.-3.); Yüceliği, erişilmez yerlere erişilebilirliği, bağımsızlığı, özgürlüğü, kararlılığı, asaleti, cesareti sembolize etmektedir (Mert, 2007: 242).

Türk kültürüne göre bağımsızlık, cesaret, özgürlükle eşleştirilen dağ keçisi figürü, yüklendiği bu özel anlamlar neticesinde Türk kültür tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Aynı zamanda dağ keçisi eski Türklerde ölüm ve ebedi hayatı da simgelemektedir (Somuncuoğlu, 2011: 125; Özgül, 2016: 376).

Bununla birlikte Anadolu Türk tarihinde önemli rol oynayan Teke boyu, Sarıkeçililer, Kızılkeçililer, Karakeçililer, Tekeoğulları, Akkeçeliler gibi Türk boylarının adları, yer adları ve unvanlara onun adının verilmiş olması Türklerin dağ keçisine verdikleri önemin kanıtıdır. Bu figürü, Orkun ve Moğolistan bölgesindeki birçok anıtta ve yerleşim yerinde bir sembol olarak görmek

Resim 2.-3. Saymalı Taş Dağ Keçisi Figürleri, (<http://www.antiktarih.com> / Erişim: 06.07.2019).

Resim 4.-5. Soldaki Kül Tigin Yazıtının Doğu Yüzündeki Dağ Keçisi Tasviri; Sağdaki, Dağ Keçisi Tasvirinin Göktürk Damgası Haline Gelmesi, (Mert 2007: 243; Tezcan, 1990: 177).

mümkündür. Türk Hayvan üslubunun en güzel misalleri koç / koyun veya dağ tekesi / dağ keçisi şeklinde mezar taşlarında yer almaktadır (Özgül, 2016: 376).

Eski Türk abideleri ve kaya tasvirleri üzerine yapılan çalışmalarda Kül Tigin ve Bilge Kağan Abidelerinde damga olarak kullanılan işaretlerin dağ tekesi tasvirinden Gök Türk damgası haline geldiğine dair sonuçlara ulaşılmıştır. Aşağıda yer alan şekiller (Resim. 4.-5.) bu evrilme sürecini göstermektedir (Tezcan, 1990: 177).

Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya kadar Türk dünyasında bütün bölgelerde kağanı ya da ona bağlılığı belirtmek için kullanılan dağ tekesi damgasına Hakasya, Tuva ve Buryat'ta yaşayan Türkler tarafından da bir çeşit kutsallık atfedilmiştir. Türkler arasında dağ keçisi / kök çepiç bugün hâlâ kutsallığını devam ettiren dağ keçisinin totem olarak dağ tepelerine ve yüksek yerlere heykelleri yapılmış, Türk kültür hayatında vazgeçilmez bir sembol olarak günümüze kadar gelmiştir. Destanlara ve masallara konu olan bu inanış halı ve kilimlerde ilmek ilmek işlenmiştir. Altay Türkleri arasında görülen bir geleneğe göre şamanın kötü ruhları kovmak için keçi kanyla yıkanıp teke postuna girmesi de dağ

keçisine verdikleri önemi göstermektedir (Ceylan, 2015: 22).

Güneş tasviri / damgası Türk kültür dünyasında karşılaştığımız Tanrı'nın temsilcisi olarak algılanan sembollerden biri olma özelliğine sahiptir (Resim. 6.-7.). Bu tasvire Uygurların vesikaları üzerinde, Selçuklu ve Osmanlı döneminde pek çok mimari eserde, Sakaların mezar taşlarında, ayrıca halı, kilim gibi eşyalar üzerinde ve günümüzde Kırgızistan, Kazakistan, Azerbaycan bayraklarında rastlanılmıştır. Dilli vadisinde de tespit edilen bu damganın, Saka döneminden beri takip edebildiğimiz Türk kültürüne ait pek çok önemli tarihî esere konu olduğu ve zamanla Türkiye Cumhuriyeti bayrağında da görülen şekliyle yıldızla dönüştürüldüğü görülmektedir (Mert, 2007: 247-248).

Geyik, eski Türk inanç sisteminde "kutsal ana" olarak kabul edilmiş ve Türk kültüründeki önemli sembollerden biri olma özelliği göstermiştir. Eski Türk yaşayış ve inanişına göre Kurt göklerin, geyik ise yer - su ruhlarının, Tanrı'nın ve uzun ömrün sembolü olduğuna inanılmış ona olağanüstü özellikler atfedilerek saygı gösterilmiştir. Türk kültürünün geyiği algılama biçimi ile bir geyik başı tasvirinin bulunduğu yer ile arasında çok kuvvetli bir

Resim 6.-7. Dilli Vadisinde Güneş ve Yıldız Tasvirleri, (Mert, 2007: 248).

Resim 8-9. Geyik Tasvirleri, (Somuncuoğlu, 2008: 353).

bağ vardır (Mert, 2007: 245- 246). Türklerin tarih boyunca ata çok önem verdikleri yapılan araştırmalar sonucu elde edilen belgelerle bilinmektedir. Bugünkü Türk lehçelerinde at; yıldı, cıldı, çıldı şeklinde kullanıma sahiptir. "Yıldı" ve "at" adları Orhun ve Yenisey Kitabeleri'nde de kullanılmıştır. Bütün Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına atı tanıtan milletin Türkler olmasına karşın atın ilk ehlileştirildiği bölge tartışma konusudur. Hunlar at besleyerek ekonomilerinin büyük bir oranının ona ayırmışlardır. Hunların Çin'e

gönderdikleri hediyelerin çoğunlukla atlardan oluştuğu da bilinmektedir. Türk kültürünün hâkim olduğu bütün bölgelerinde olduğu gibi Anadolu'daki petrogliflerde de at tasvirlerine sıkça rastlanmaktadır. Oğuzların Anadolu'ya girdikleri ilk bölgeler olarak geçen (Erzincan, Tunceli - Elazığ çizgisinin doğusu) alanda at motifleriyle betimli mezar taşları keşfedilmiştir (Ceylan, 2015: 23).

İnsanoğlu zamanı daha bilinçli tüketebilmek adına onu belirli kalıplara sığdırmıştır. Türkler

Resim 10. At ve İnsan Figürü Tasvirleri,
(Somuncuoğlu, 2008: 385).

bu amaçla gök cisimlerdeki olayları ve hareketleri inceleyerek 12 hayvanlı Türk takvimi adını verdikleri bir zaman ölçer aracı üretmişlerdir. 12 yıla bir hayvan ismi verdikleri bu takvimde bir yılın adının "at" oluşu ona atfettikleri değerlerin bir diğer göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkler at ile özdeşleşmişler, takvimde de benzer örneğini gördüğümüz at ile ilgili simgeleri hayatlarının her aşamasında kullanarak türkülerine, mezarlarına, yemeklerine ve dini inançlarına kadar yansıtılmışlardır. Evcilleştirdikten sonra hem etinden hem sütünden faydalandıkları atı bu kez inanç merkezleri olan Gök tanrı (Tengricilik) dininin merkezi yerlerinden birine konumlandıkları bilinmektedir. Afenesyev, Andronovo, Karasuk, Taştık ve Tagar Kültürüne ait kurganlarda insan cesetleri birlikte gömülen atlar, at koşum takımları ve kurban edilen atların bulunması bu inanışlarının bir sonucudur. Erzurum, Tunceli, Azerbaycan Gence' de ve Nahçıvan Kelbecer' de at heykelleri tespit edilmiştir. Konar - göçer bir yapıya sahip olan Türk boyları, kurganlardan başka olarak gittikleri yerlere de bazen sınır işareti maksatlı, bazen kendi boy ve damgasını anlatan bir rumuz, bazen de kutsal saydıkları bir bölgede bir ritüel gerçekleştirmek için kutsal saydıkları ya da değer atfettikleri hayvanları resmederlerdi. Bu geleneklerinde en önemli

tasvirlerden biri olan at figürü, Türklerin kaya resimlerindeki en eski simgelerden bir olma özelliğine sahiptir. Tüm bu kanıtlar Türkler' in ata ne kadar değer verdiklerini göstermektedir. Batılıların Türkler için "at üstünde doğarlar, at üstünde ölürlər" sözü bu durumun onların da gözünden kaçmadığını göstermektedir (Özgül, 2016: 377).

Paleolitik çağla dünya sahnesinde yerini alan ilk insanlar mağaralarda avcı toplayıcı bir yaşam sürmeye başlamışlardır. Gün geçtikçe çoğalan ve boylar oluşturan insanlar, yazının ve konuşma dilinin henüz keşfedilmediği dönemlerde birbirleriyle iletişime gereksinim duymuşlardır. Gerek işlerini daha kolay halletmek gerekse karşı tarafa bir mesajiletmek maksatlı oluşan bu gereksinim petroglif adı verilen kaya resimlerinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Zaman içinde bu petroglifler; insanların bir işaret ya da bir sembolle çok fazla veri iletme arzusundan kaynaklı olarak işaret, sembol, piktogram ve ideogram şeklinde evrilmiştir. İnsanlığın ilk var oluşundan günümüze değin varlıklarını koruyabilmiş bu kaya üstü tasvirleri bizlerin geçmiş ile gelecek arasında bağ kurmasını sağlamıştır. Petroglifler ait oldukları dönem koşulları içinde değerlendirilerek iletme istedikleri mesajlar anlaşılmasına çalışılmıştır. Araştırmalar sonucu dönem insanının bu tasvirleri işlerken duygu ve düşüncelerini aktarım konusu uzmanların hemfikir olmalarını sağlasa da tam olarak neyi ifade ettiği konusu çözümlenememiş tasvirler de mevcuttur. Yapılan incelemeler sonucu tasvirlerin yorumunun tahmin ve dönem koşullarını değerlendirmeden ibaret olduğu görülmektedir.

Günümüzde Moğolistan'dan Anadolu'ya, Anadolu'dan Avrupa'ya kadar Türk kültür coğrafyasında yer alan kaya üstü resimlerin, damgaların tespit edilip incelenmesi; Türk tarihinin, Türk kültür ve uygarlığının pek çok bilinmezinin aydınlatılmasına vesile olacaktır. Bu tasvirler aynı zamanda dönem insanının başından geçen olayları kendisinden sonra gelecek olanlara ders ve öğüt nitelikli olmasının yanında oradaki varlıklarının bir kanıtı olarak

belgelediklerini düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Beksaç, E. (2002). Kaya Resimleri, İstanbul: Engin Yayıncılık.
- Somuncuoğlu, S. (2008). Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler, İstanbul: Az Yapı.
- Uçar, Te. F. (2004). Görsel İletişim ve Grafik Tasarım, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

MAKALELER

- Ceylan, A. (2015). Taştaki Türkleri Okumak, Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi, yıl 6 (sayı: 34), 9-52.
- Güven, O. (2019). Ahıska'dan Artvin'e Koç-Koyun Formlu Mezar Taşları, Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, 4(1), 345-363.
- Mert, O. (2007). Kemaliye'de Eski Türk İzleri: Dilli Vadisindeki Petroglif ve Damgalar, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 14 (34), 233-254.
- Özgül, O. (2016). Erzurum / Şenkaya Petrogliflerindeki At / Geyik ve Güneş Kursu, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü 25240, Erzurum. Bahar. Sayı (39): 371-390
- Somuncuoğlu, S. (2011). Anadolu'nun Kaya Resimleri, Atlas Coğrafya ve Keşif Dergisi, (214): 116-128.
- Uyanık M. (1970). Anadolu' da Kaya Resimleri Sanatı, Türkiyemiz Dergisi, Sayı (1): 02-10.

TEZLER

- Aykan, Uğur C. (2016). Anadolu'daki Runik Yazılar ve Piktogramların Türklükle Olan Bağlantısı: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bingöl, B. (2010). Lisans Düzeyindeki Görsel İletişim Tasarımı Eğitiminde Çoklu Ortam (Multimedya) Kullanımı: Ankara'daki Görsel İletişim Tasarımı Bölümlerinin İncelenmesi: Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri

Enstitüsü.

- Karabulut, B. (2016). Viral Pazarlamada Görsel Tasarım Unsurlarının Kullanımı: Viral Reklam Videoları Üzerine Görsel Analiz: Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özer, H. (2016). Ankara Güdül Kaya Resimlerinin Grafikselleştirilmesi ve Turizm Sektöründe Kullanılmasının Araştırılması: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Öztürk, M. (2008). Konya ve Çevresinde Anadolu Selçuklu Dönemi Çinilerinde Kullanılan Bitkisel Motiflerin Dili ve Resim Eğitimi Açısından İncelenmesi: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sultanbekova, K. (2018). Görsel İletişim Açısından Saymalıtaş Kaya Resimlerinin Etkisinde Tanıtım Afışı Uygulama Örnekleri: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Tezcan, M. (1990). Eski Türklerde Damga: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <http://www.antiktarih.com> (06.07.2019).
- <https://arkeofili.com/civi-yazisinin-gecmisi-ve-gelisimi/> (21.01.2020).
- <https://ufuk.nl/resimden-yaziya-gecis-formu-civi-yazisi-12470h.html> (21.01.2020).

GÖRSEL KAYNAKLARI

- Resim 1. (<https://ufuk.nl/resimden-yaziya-gecis-formu-civi-yazisi-12470h.html>/ Erişim: 21.01.2020).
- Resim 2-3. (<http://www.antiktarih.com> / Erişim: 06.07.2019).
- Resim 4-5. (Mert 2007: 243; Tezcan, 1990: 177).
- Resim 6-7. (Mert, 2007: 248).
- Resim 8-9. (Somuncuoğlu, 2008: 353).
- Resim 10. (Somuncuoğlu, 2008: 385).